

การดำรงบทบาทของมารดาหลังคลอดปกติครั้งแรกในชุมชนเมืองขนาดใหญ่ *

ตงงานอาจารย์

การดำรงบทบาทของมารดาหลังคลอดปกติครั้งแรกในชุมชนเมืองหาดใหญ่ *

กอบกาญจน์ สรประสิทธิ์**

760 ปราณี พงศ์ใหญ่**

200 สุภัตตา ช่างวิชเศรษฐ***

200 ฉวีกาญจน์ ไชยรัตนพงศ์***

รองศาสตราจารย์

บทคัดย่อ

การวิจัยเชิงปรากฏการณ์วิทยาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อบรรยาย และอธิบายประสบการณ์การดำรง บทบาทของมารดาหลังคลอดปกติครั้งแรกในชุมชนเมืองหาดใหญ่ ผู้ให้ข้อมูลหลักเป็นมารดาหลังคลอดปกติครั้งแรก จำนวน 11 ราย อาศัยอยู่ในเขตเทศบาลนครหาดใหญ่ เป็นครอบครัวที่อยู่ด้วยกันกับสามีตลอดระยะเวลา 10 เดือนหลังคลอดบุตร เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม การบันทึกภาคสนาม และการบันทึกเทป วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้วิธีการของโคไลซซี (Colaizzi)

ผลการศึกษาพบว่ามารดาหลังคลอดปกติครั้งแรกในชุมชนเมืองหาดใหญ่ให้ความหมายของการดำรงบทบาทมารดาว่า แม่คือผู้ให้ โดยมีกลุ่มของความหมาย 4 ใจความ คือ 1) ต้องรับผิดชอบ เสียสละ อดทนเพื่อลูก 2) เป็นภาวะผูกพัน 3) เหนื่อย 4) เป็นความภาคภูมิใจ และรู้สึกมีความสุข การปฏิบัติกรดำรงบทบาทมารดาแบ่งเป็น 3 ระยะคือ 1) ระยะเรียนรู้บทบาทมารดา 2) ระยะพัฒนาทักษะบทบาทมารดา 3) ระยะดำรงบทบาทมารดาได้อย่างมั่นใจ โดยมารดามีการปรับตัว ปรับเวลา ปรับชีวิตใหม่ และปรับเปลี่ยนบทบาทไปตามพัฒนาการของบุตร มารดาสามารถดำรงบทบาทมารดาได้อย่างมั่นใจในช่วง 7-10 เดือน หลังคลอด ปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงบทบาทมารดา คือ 1) ทศนคติและความผูกพันของมารดาต่อบุตร 2) ภาวะสุขภาพ และพัฒนาการของบุตร 3) ความสามารถในการปรับตัวของมารดา 4) การได้รับความช่วยเหลือ สนับสนุนทางสังคม 5) สัมพันธภาพกับคู่สมรส 6) ความตึงเครียดในบทบาทมารดา ในภาวะปกติลักษณะชุมชนเมืองหาดใหญ่ไม่มีผลกระทบต่อกรดำรงบทบาทของมารดา แต่ในภาวะวิกฤตน้ำท่วมเมืองหาดใหญ่ มารดาหลังคลอด และครอบครัว 10 ราย ได้รับผลกระทบในการดำเนินชีวิตประจำวัน และการเลี้ยงดูบุตรผลการวิจัยนี้สามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการส่งเสริมให้มารดาหลังคลอดปกติครั้งแรกสามารถดำรงบทบาทมารดาได้อย่างเหมาะสมตามศักยภาพของตนเอง และครอบครัว

คำสำคัญ การดำรงบทบาทมารดา มารดาหลังคลอดปกติ มารดาครั้งแรก

* งานวิจัยฉบับนี้ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากงบประมาณแผ่นดิน
** ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
*** อาจารย์ คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

ความเป็นมาของปัญหา

การเป็นมารดาเป็นบทบาทที่สำคัญที่สุดในชีวิตผู้หญิงซึ่งทำให้เกิดความรู้สึกภาคภูมิใจ มีความสุขที่มีบุตรตามต้องการ เป็นครอบครัวที่สมบูรณ์ อบอุ่น มีความรัก ความผูกพันระหว่าง บิดา มารดา และบุตร แต่ขณะเดียวกันก็อาจก่อให้เกิดภาวะวิกฤตในครอบครัวได้ ถ้ามารดาหลังคลอด หรือครอบครัวไม่มีความพร้อม (Groer, Davis, & Hemphill, 2002) มารดาหลังคลอดต้องมีการปรับตัว เรียนรู้บทบาทเพื่อให้สามารถดำรงบทบาทมารดาได้อย่างมีคุณภาพ การดำรงบทบาทมารดาเป็นกระบวนการที่มารดาพัฒนาทักษะความสามารถในการปฏิบัติกิจกรรมตามบทบาทมารดาได้สำเร็จ ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการดำรงบทบาทมารดาได้แก่ อายุของมารดา ลักษณะบุคลิกภาพ อคติโนทัศน์ ประสบการณ์การคลอด ทักษะคิดของมารดาต่อการเลี้ยงดูทารก ภาวะสุขภาพของมารดาและทารก ลักษณะทางอารมณ์ของทารก ความเครียดทางสังคม การได้รับการช่วยเหลือสนับสนุนทางสังคม และการรับรู้ความสามารถในการเป็นมารดา (Alligood & Tomey, 2002; พรทิพย์ ยูวดี และศุภกาญจน์, 2543)

มารดาหลังคลอดจะมีการปรับตัวทั้งด้านร่างกาย จิตสังคม โดยเฉพาะมารดาครรภ์แรกต้องปรับตัวเป็นอย่างมาก จากการศึกษาประสบการณ์การเป็นมารดาครรภ์แรกพบว่ามารดาส่วนใหญ่รู้สึกเหนื่อยล้า มีภาระที่ต้องดูแลบุตรตลอดเวลา 24 ชั่วโมง รู้สึกสูญเสียเวลา และความรู้สึกเป็นอิสระส่วนตัว (McVeigh, 1997) โดยมารดาหลังคลอดครรภ์แรกรับรู้ว่ามีอาการเหนื่อยล้า และนอนหลับได้น้อยลงมากกว่ามารดาหลังคลอดครรภ์หลัง (Waters & Lee, 1996) มารดาหลังคลอดครรภ์แรกต้องใช้เวลาในการปรับตัว เรียนรู้บทบาทมารดานานประมาณ 9-10 เดือน จึงสามารถพัฒนาทักษะในการดำรงบทบาทมารดาได้สำเร็จ (Mercer, 1985) และจากการศึกษาพบว่ามารดาหลังคลอดครรภ์แรกจะมีทักษะความสามารถในการปฏิบัติบทบาทมารดาในเดือนที่ 4 และ 8 ได้สูงขึ้นกว่าในเดือนที่ 1 หลังคลอด ซึ่งแสดงให้เห็นว่ามารดาหลังคลอดครรภ์แรกต้องใช้เวลาในการปรับตัว และเรียนรู้บทบาทมารดา แต่ในมารดาหลังคลอดครรภ์หลังมีทักษะความสามารถในการปฏิบัติบทบาทมารดาในระยะหลังคลอดเดือนที่ 1 - 8 ไม่แตกต่างกัน (Mercer & Ferketich, 1995) มารดาที่มีทักษะความสามารถในการปฏิบัติบทบาทมารดาได้ดี แสดงว่าสามารถปรับตัวได้ดี (Tarkka, Paunonen, & Laippala, 2000)

ตัวทำนายความสามารถในการปฏิบัติบทบาทมารดาได้ดีที่สุดคือ ภาวะทางด้านจิตอารมณ์ของมารดา โดยมารดาที่มีความรู้สึกซึมเศร้าน้อย จะปฏิบัติบทบาทมารดาได้ดีกว่ามารดาที่มีภาวะซึมเศร้ามาก (Tarkka, 2003) จากการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยส่วนบุคคล แรงสนับสนุนจากคู่สมรส การเปลี่ยนบทบาทเป็นมารดาและอาการซึมเศร้าภายหลังคลอด ในมารดาหลังคลอดปกติ 6 สัปดาห์ซึ่งมาตรวจที่โรงพยาบาลรามธิบดี พบว่ามารดาหลังคลอดมีอาการซึมเศร้าร้อยละ 15 (พรทิพย์ ยูวดี และสายลม, 2543) มารดาหลังคลอดจะมีความผิดปกติของอารมณ์เกิดขึ้นได้เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของระดับฮอร์โมน และการปรับตัวเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกาย และจิตสังคมในระยะหลังคลอด ความผิดปกติของอารมณ์ที่พบบ่อยได้แก่ ความรู้สึกเศร้า โกรธ โมโห หงุดหงิด กังวล เครียด ซัดเซ็ง ซึมเศร้า ซึ่งความถี่ และความรุนแรงของอารมณ์จะแตกต่างกัน ความผิดปกติของอารมณ์เหล่านี้จะทำให้มารดาหลังคลอดเกิดความรู้สึกคับข้องใจ

ในบทบาทใหม่ บางคนอาจเกิดความล้มเหลวในการปรับตัวต่อบทบาทการเป็นมารดา และไม่สามารถสร้างสายสัมพันธ์กับบุตรได้ โดยเฉพาะมารดาที่มีปัจจัยเสี่ยงทางจิตสังคมเป็นพื้นฐานเดิมอยู่แล้ว หรือมารดาที่มีอาการเหนื่อยจากการเลี้ยงดูบุตรในระยะหลังคลอดอาจแสดงพฤติกรรมซึมเศร้า หรือโรคจิตหลังคลอดตามมาได้ (Bozoky & Corwin, 2002) ถ้ามารดาหลังคลอดได้รับการช่วยเหลือสนับสนุนในด้านต่างๆ อย่างเพียงพอ ก็จะช่วยให้อารมณ์ที่ผิดปกติปรับเข้าสู่ภาวะปกติได้ (Pillitteri, 2003)

มารดาที่มีอึดอัดกับตนเองดี และมีสัมพันธ์ภาพที่ดีกับคู่สมรสก็จะสามารถเลี้ยงดูบุตรได้เป็นอย่างดี (Tarkka, Paunonen, & Laippala, 2000) มารดาหลังคลอดที่สามารถปรับตัว เรียนรู้บทบาทได้ดี ก็จะดำรงบทบาทมารดาต่อไปได้อย่างมีคุณภาพ แต่ถ้ามารดาไม่สามารถปรับตัวได้ ก็จะทำให้เกิดความขัดแย้งในบทบาท ก่อให้เกิดปัญหาในการเลี้ยงดูบุตรตามมา (Meighan, Bee, Legge, & Oetting, 2002)

ลักษณะของครอบครัว การทำหน้าที่ของสมาชิกในครอบครัว และสภาพสิ่งแวดล้อมของชุมชนที่อาศัยอยู่มีอิทธิพลต่อภาวะสุขภาพ และคุณภาพชีวิต (Murray & Zentner, 2001) สังคมไทยปัจจุบันประชากรมีการย้ายถิ่นเข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชนเมืองมากขึ้น เพื่อแสวงหาโอกาสทางการศึกษา การทำงาน ประกอบอาชีพ และลักษณะของครอบครัวมีแนวโน้มเป็นครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น ทำให้มารดาหลังคลอดขาดแบบอย่างการเป็นมารดา ไม่มีผู้ให้ความช่วยเหลือ แนะนำในเรื่องการดูแลสุขภาพตนเองของมารดา และการเลี้ยงดูบุตร และปัจจุบันมารดาหลังคลอดปกติ และบุตรจะอยู่ในโรงพยาบาลประมาณ 2 วันจะต้องกลับไปพักฟื้นที่บ้าน มารดาหลังคลอดบางคนขาดผู้ดูแลช่วยเหลือที่บ้าน โดยเฉพาะมารดาครรภ์แรกซึ่งไม่มีประสบการณ์การเลี้ยงดูบุตรมาก่อน ปัจจัยต่างๆ เหล่านี้จึงมีผลกระทบต่อ การดำรงบทบาทของมารดาได้ ดังนั้นผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาการให้ความหมาย การปฏิบัติ การดำรงบทบาทมารดา ปัจจัยสนับสนุน และปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการดำรงบทบาทของมารดาครรภ์แรกหลังคลอดปกติในชุมชนเมืองขนาดใหญ่ เพื่อให้ได้แนวทางในการส่งเสริมการดำรงบทบาทของมารดาหลังคลอดอย่างมีคุณภาพต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อบรรยาย และอธิบายประสบการณ์การดำรงบทบาทของมารดาหลังคลอดปกติครรภ์แรกในชุมชนเมืองขนาดใหญ่

คำถามการวิจัย

1. มารดาหลังคลอดปกติครรภ์แรกในชุมชนเมืองขนาดใหญ่ให้ความหมายของการดำรงบทบาทมารดาอย่างไร
2. มารดาหลังคลอดปกติครรภ์แรกปฏิบัติ การดำรงบทบาทมารดาอย่างไร
3. ปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงบทบาทมารดาหลังคลอดปกติครรภ์แรกในชุมชนเมืองใหญ่มีอะไรบ้าง

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงปรากฏการณ์วิทยา (Phenomenology)

กลุ่มผู้ให้ข้อมูล

ผู้ให้ข้อมูลหลักในการศึกษาครั้งนี้เป็นมารดาหลังคลอดปกติครรภ์แรกในชุมชนเมืองหาดใหญ่ จำนวน 11 ราย โดยเลือกแบบเจาะจง (Purposive sampling) ซึ่งได้กำหนดคุณสมบัติของผู้ให้ข้อมูลหลักไว้ดังนี้

- 1) เป็นมารดาหลังคลอดปกติครรภ์แรก ซึ่งได้รับบริการการคลอด ที่โรงพยาบาลศูนย์ หรือโรงพยาบาลมหาวิทยาลัยใน อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา
- 2) มารดาและบุตรจำหน่ายออกจากโรงพยาบาลพร้อมกันโดยไม่มีภาวะแทรกซ้อน
- 3) เป็นครอบครัวที่มารดาหลังคลอดอยู่ด้วยกันกับสามีตลอด
- 4) อาศัยอยู่ในเขตเทศบาลนครหาดใหญ่

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ในการวิจัยเชิงคุณภาพผู้วิจัยเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยใช้เครื่องมือประกอบในการรวบรวมข้อมูลได้แก่ เทปบันทึกเสียง แบบสัมภาษณ์ ซึ่งประกอบด้วย 2 ส่วน คือ 1) แบบบันทึกข้อมูลส่วนบุคคลเกี่ยวกับอายุ อาชีพ การศึกษา รายได้ ลักษณะครอบครัว และ 2) แบบสัมภาษณ์เจาะลึกเกี่ยวกับประสบการณ์การดำรงบทบาทของมารดาหลังคลอดปกติครรภ์แรก เกี่ยวกับความหมาย ความสำคัญของบทบาทมารดา การปฏิบัติภารกิจดำรงบทบาทมารดา ปัจจัยสนับสนุน และอุปสรรคต่อการดำรงบทบาทมารดา

การตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือ

แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลครั้งนี้ได้นำไปทดลองใช้โดยการสัมภาษณ์มารดาหลังคลอดปกติครรภ์แรกที่บ้าน จำนวน 3 ราย และได้ตรวจสอบคุณภาพด้านความตรงเชิงเนื้อหา (content validity) โดยผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 3 ท่าน

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล เป็นขั้นตอน ดังนี้

1) การสร้างสัมพันธภาพ ผู้วิจัยได้สร้างสัมพันธภาพ เพื่อให้มารดาหลังคลอด และครอบครัวมีความไว้วางใจ และรู้สึกคุ้นเคย โดยการไปเยี่ยมมารดาหลังคลอดขณะที่อยู่ในโรงพยาบาล มีการแนะนำตัว บอกวัตถุประสงค์ของการวิจัย วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล และขอความร่วมมือในการให้ข้อมูล ถ้ามารดาหลังคลอด และครอบครัวยินดีให้ข้อมูล ผู้วิจัยก็จะขอที่อยู่ เบอร์โทรศัพท์ แหนที่บ้าน ขออนุญาต และนัดวัน เวลาในการไปเยี่ยมมารดาหลังคลอดที่บ้าน

2) ผู้วิจัยได้ไปติดตามเยี่ยมมารดาหลังคลอดปกติครรภ์แรกที่บ้าน จำนวน 11 ราย ในระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ 2543 ถึงเดือนกันยายน 2544 ซึ่งผู้วิจัยได้ไปเยี่ยมมารดาหลังคลอดแต่ละรายประมาณ 6 ครั้ง เป็นระยะในช่วง

หลังคลอด 1 เดือน 2 เดือน 4 เดือน 6 เดือน 8 เดือน และ 10 เดือน จนกว่าจะได้ข้อมูลอิ่มตัว ในการไปเยี่ยมแต่ละครั้งผู้วิจัยจะสัมภาษณ์มารดาหลังคลอดเกี่ยวกับความหมาย ความสำคัญของบทบาทมารดา การปฏิบัติการดำรงบทบาทมารดา ปัจจัยสนับสนุน และอุปสรรคต่อการดำรงบทบาทมารดา ซึ่งเป็นการตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (data triangulation) ในการไปเยี่ยม และเก็บข้อมูลแต่ละครั้งผู้วิจัยจะไปด้วยกัน 3 คน เพื่อเป็นการตรวจสอบสามเส้าด้านผู้เก็บข้อมูล (investigator triangulation) ในระหว่างการสัมภาษณ์ผู้วิจัยได้มีการบันทึกเทปด้วย โดยได้ขออนุญาตมารดาหลังคลอดก่อน และผู้วิจัยได้สังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมเกี่ยวกับสภาพความเป็นอยู่ของครอบครัว พฤติกรรมการดูแลสุขภาพของมารดา การเลี้ยงดูบุตร การช่วยเหลือกันภายในครอบครัว และปัญหาอื่นๆที่พบ ซึ่งเป็นการตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีการเก็บข้อมูล (method triangulation) ในการเยี่ยม และเก็บรวบรวมข้อมูลแต่ละครั้งใช้เวลานานประมาณ 1 ชั่วโมง 30 นาที

3) การตรวจสอบข้อมูล ภายหลังจากเก็บรวบรวมข้อมูลในการไปเยี่ยมแต่ละครั้ง ผู้วิจัยทั้งสามคนได้นำข้อมูลที่ได้จากการบันทึกการสังเกต และบันทึกเทปมาถอดข้อความ พิมพ์บันทึกไว้ในแฟ้มบันทึกข้อมูลของมารดาหลังคลอดแต่ละราย และตรวจสอบคุณภาพ ความครอบคลุม สมบูรณ์ ถูกต้อง ตรงกับสภาพความเป็นจริง ซึ่งในการเก็บรวบรวมข้อมูลครั้งนี้ผู้วิจัยได้ใช้การตรวจสอบสามเส้าด้านผู้วิจัย (investigator triangulation) ด้านข้อมูล (data triangulation) และด้านวิธีการเก็บข้อมูล (method triangulation)

การพิทักษ์สิทธิผู้ให้ข้อมูล

ในการเก็บรวบรวมข้อมูลครั้งนี้ ผู้วิจัยได้มีการพิทักษ์สิทธิของผู้ให้ข้อมูล โดยได้มีการแนะนำตัวผู้วิจัย บอกวัตถุประสงค์ของการวิจัยให้ทราบ ขอความร่วมมือในการเก็บข้อมูลจากมารดาหลังคลอดและครอบครัว ในช่วงที่อยู่ในโรงพยาบาล และในการไปเยี่ยมแต่ละครั้งผู้วิจัยจะติดต่อโทรศัพท์แจ้งให้ทราบก่อนทุกครั้ง โดยคำนึงถึงความพร้อมในการให้ข้อมูล บอกให้ทราบว่าถ้าไม่พร้อมหรือไม่สะดวกก็สามารถปฏิเสธในการให้ข้อมูลได้ และบอกให้ทราบว่าข้อมูลที่ได้รับการสัมภาษณ์จะนำมาศึกษาวิเคราะห์ นำเสนอในภาพรวมโดยไม่เปิดเผยข้อมูลส่วนบุคคล

การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพใช้วิธีการของ โคลไลซซี (Colaizzi, 1978 cited by Parse, 2001) ซึ่งมี 8 ขั้นตอนดังนี้

1. อ่านทำความเข้าใจภาพรวมของข้อมูลทั้งหมด
2. ค้นหาและดึงข้อความสำคัญที่มีความหมายเกี่ยวข้องกับเรื่องที่ศึกษา
3. ตีความหรือให้ความหมายข้อความสำคัญที่ได้มา
4. จัดกลุ่มคำที่มีความหมายอยู่ในกลุ่มเดียวกัน โดยตรวจสอบกับข้อมูลเดิมที่ได้มา
5. เขียนคำอธิบายความหมายให้ครอบคลุมและชัดเจน
6. เขียนข้อสรุปตาม โครงสร้างคำอธิบายความหมายที่พบ
7. ตรวจสอบโครงสร้างคำอธิบายความหมายที่สรุปกับผู้ให้ข้อมูล
8. เขียนสรุปรายงานผลการวิจัย

ผลการวิจัย

ผู้ให้ข้อมูลหลักในการวิจัยครั้งนี้ เป็นมารดาหลังคลอดปกติครั้งแรกในชุมชนเมืองหาดใหญ่ จำนวน 11 ราย ซึ่งผู้วิจัยได้ติดตามเยี่ยม และเก็บข้อมูลในช่วงหลังคลอด 1 เดือน- 10 เดือน มารดาหลังคลอดมีอายุ 18-30 ปี ระดับการศึกษา มัธยมศึกษาปีที่ 2 - ปริญญาตรี อาชีพ รับราชการ 2 ราย รับจ้างเป็นพนักงานขายของในห้างสรรพสินค้า 2 ราย และเป็นแม่บ้าน 7 ราย สามี อายุ 18-40 ปี ระดับการศึกษา ประถมศึกษาปีที่ 4 - ปริญญาโท ประกอบอาชีพ รับจ้างประเภทต่างๆ 9 ราย ทำนาถุ้ง 1 ราย และว่างงาน 1 ราย รายได้ของครอบครัว 3,000 - 30,000 บาท/เดือน มีรายได้ไม่เพียงพอกับค่าใช้จ่าย 2 ครอบครัว ต้องยืมเงินจากแม่สามี และเพื่อนสามี ประเภทของครอบครัว เป็นครอบครัวเดี่ยว 4 ครอบครัว ครอบครัวขยาย 7 ครอบครัว จำนวนสมาชิกในครอบครัวขยาย มี 5-9 คน ประกอบด้วย สามี ภรรยา บุตร พ่อ แม่ สามี พี่ชายสามี น้องสามี และหลาน สภาพที่อยู่อาศัยมีลักษณะเป็น บ้านเดี่ยว 2 ชั้น 1 ราย ทาวเฮาส์ 2 ชั้น 3 ราย ทาวเฮาส์ ชั้นครึ่ง 3 ราย บ้านเช่า ชั้นเดียว 2 ราย แฟลต 2 ราย

ผลการวิจัยเกี่ยวกับความหมายของการดำรงบทบาทมารดา การปฏิบัติการดำรงบทบาทมารดา และปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงบทบาทมารดาของมารดาหลังคลอดปกติครั้งแรกในชุมชนเมืองหาดใหญ่ สรุปสาระสำคัญได้ดังนี้

1. ความหมายของการดำรงบทบาทมารดา

มารดาหลังคลอดปกติครั้งแรกในชุมชนเมืองหาดใหญ่ ให้ความหมายของการดำรงบทบาทมารดาว่า แม่คือผู้ให้ โดยมีกลุ่มของความหมาย 4 ใจความ คือ 1) ต้องรับผิดชอบ เสียสละ อดทน เพื่อลูก 2) เป็นภาระผูกพัน 3) เหนื่อย 4) เป็นความภาคภูมิใจ และรู้สึกมีความสุข

ดังคำกล่าวของมารดาที่ว่า

“ แม่คือผู้ให้ ให้กำเนิดลูก คุ้มครองปกป้อง อดภัยให้ลูกได้ทุกย่าง ”

“ แม่ต้องเสียสละ อดทนทุกอย่างเพื่อลูก รู้สึกว่าเป็นภาระผูกพันที่ต้องดูแลตลอด ”

“ แม่รู้สึกเหนื่อยมาก ต้องทำทุกอย่างให้ลูก ต้องรับผิดชอบตลอด ”

“ การให้ลูกกินนมแม่หนักที่สุดหนักกว่าทำงานอื่นให้ลูก ไม่นึกเลยว่าจะเหนื่อยและเพลียถึงขนาดนี้ ”

“ แม่รู้สึกภูมิใจ และมีความสุขที่มีลูก และได้เห็นลูก โดดเด่นเรื่อยๆ ”

2. การปฏิบัติการดำรงบทบาทมารดา

มารดาหลังคลอดปกติครั้งแรกปฏิบัติการดำรงบทบาทมารดาโดยปรับเปลี่ยนไปตามพัฒนาการของบุตรตั้งแต่แรกเกิด ถึง 10 เดือน ซึ่งมารดาต้องปรับตัว ปรับเวลา ปรับชีวิตใหม่ เป็น 3 ระยะดังนี้

2.1 เรียนรู้บทบาทมารดา เป็นช่วง หลังคลอด 3 เดือนแรก ซึ่ง มารดาต้องปรับตัว ปรับเวลา ปรับชีวิตใหม่ ไปตามพัฒนาการของบุตร โดยเรียนรู้การปฏิบัติบทบาทมารดา ซึ่งเป็นบทบาทใหม่ที่ต้องเผชิญ และปรับตัวให้ได้ กิจกรรมที่สำคัญคือ การเลี้ยงบุตรด้วยนมแม่ การเรียนรู้พฤติกรรม และการตอบสนองความต้องการของบุตร การดูแลสุขภาพ ความปลอดภัยของบุตร การให้ความรัก ความอบอุ่น จึงมีผลทำให้มารดาเหนื่อยมากที่สุด ดังคำกล่าว

“ การเป็นแม่ ต้องปรับตัว ปรับเวลา ปรับชีวิตใหม่ ต้องปรับตัวมากที่สุด ตั้งแต่วันแรกที่กลับบ้านจากโรงพยาบาล ”

“ กลางวันนอน กลางคืนตื่น ปรับตัวไม่ได้ รู้สึกเหนื่อยไม่หมด ”

“ การให้ลูกกินนมแม่หนักที่สุด หนักกว่าทำงานอื่นให้ลูก ไม่นึกเลยว่าจะเหนื่อย และเพลียถึงขนาดนี้ ”

“ ตอนลูกเกิดจนครบเดือน แม่เหนื่อยมาก เลี้ยงลูกไม่เป็น ไม่ค่อยกล้าจับลูก ไม่มั่นใจในการอุ้มลูก ”

“ แม่เหนื่อย เพราะทำอะไรไม่ค่อยถูก ไม่รู้จะจัดการกับลูกอย่างไร เวลาถูกร้องกวน ”

2.2 พัฒนาการระบบทบทวนราคา เป็นช่วงหลังคลอด 4 - 6 เดือน ซึ่งมารดาสามารถปรับตัว ปรับเวลา ปรับชีวิตใหม่ได้ดีขึ้น เนื่องจากมารดาได้เรียนรู้พฤติกรรม และสามารถตอบสนองความต้องการของบุตรได้ และมารดาส่วนใหญ่ได้เสริมการเลี้ยงบุตรด้วยนมผสม ซึ่งบุคคลในครอบครัวสามารถช่วยแบ่งเบาภาระในการให้นมบุตรได้ มารดาจึงมีเวลาเป็นส่วนตัวที่จะพักผ่อน นอนหลับ ได้มากขึ้นทำให้มารดาเหนื่อยน้อยลง ดังคำกล่าว

“ แม่ปรับตัวได้เมื่อลูก อายุ 4 เดือน แต่คิดว่ายังปรับตัวได้ไม่สมบูรณ์เพราะลูกดิ้นโตขึ้นทุกวัน ”

“ แม่อยู่กับลูกทุกวัน รู้สึกเสียใจ ถ้าร้องแบบนี้ แม่ก็รู้ว่าต้องทำอะไรให้ลูก ”

“ ปรับบทบาทแม่ได้ตอนลูกอายุ 6 เดือน เพราะอารมณ์แม่อยู่ตัวแล้ว รู้ว่าลูกต้องการอะไร รู้ใจ รู้เวลา รู้อารมณ์ลูก ”

2.3 ดำรงบทบาทมารดาได้อย่างมั่นใจ เป็นช่วงหลังคลอด 7 - 10 เดือน ซึ่งมารดาสามารถปรับตัว ปรับเวลา ปรับชีวิตใหม่ได้ดีขึ้น โดยมารดาได้พัฒนาทักษะจนกระทั่งสามารถปฏิบัติบทบาทมารดาได้อย่างมั่นใจ แต่เนื่องจากบุตรอยู่ในช่วงกลานได้คล่อง เริ่มเกาะยืน ชอบสำรวจสิ่งแวดล้อมรอบตัว มารดาต้องคอยดูแลและมีระวังอุบัติเหตุอย่างใกล้ชิด ทำให้มารดาารู้สึกเหนื่อยมากอีกช่วงหนึ่ง ดังคำกล่าว

“ แม่รู้สึกเหนื่อยมากขึ้นเรื่อยๆ เพราะต้องตามระวังอันตรายให้ลูกตลอด ”

“ ลูกอายุ 10 เดือนต้องคอยดูแลลูก หัดเดิน หัดเกาะยืน ระวังของใช้ เครื่องไฟฟ้า กลัวหกล้ม แม่รู้สึกเหนื่อยกว่าตอนแรกเกิด เพราะต้องคอยระวังทุกอย่าง ”

“ แม่ดีใจที่ลูกมีพัฒนาการตามปกติ และแม่ต้องปรับตัวให้เข้ากับพัฒนาการของลูก ”

“ ปัจจุบันปรับบทบาทได้อย่างสบาย ปล่อยให้ลูกเล่นเองได้ แม่คอยจับอย่างเดียว ”

3. ปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงบทบาทมารดา

ปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงบทบาทมารดาของมารดาหลังคลอดปกติครั้งแรกในชุมชนเมืองหาดใหญ่ มีดังนี้

3.1 ทักษะคิด และความผูกพันของมารดาต่อบุตร

3.2 ภาวะสุขภาพ และพัฒนาการของบุตร

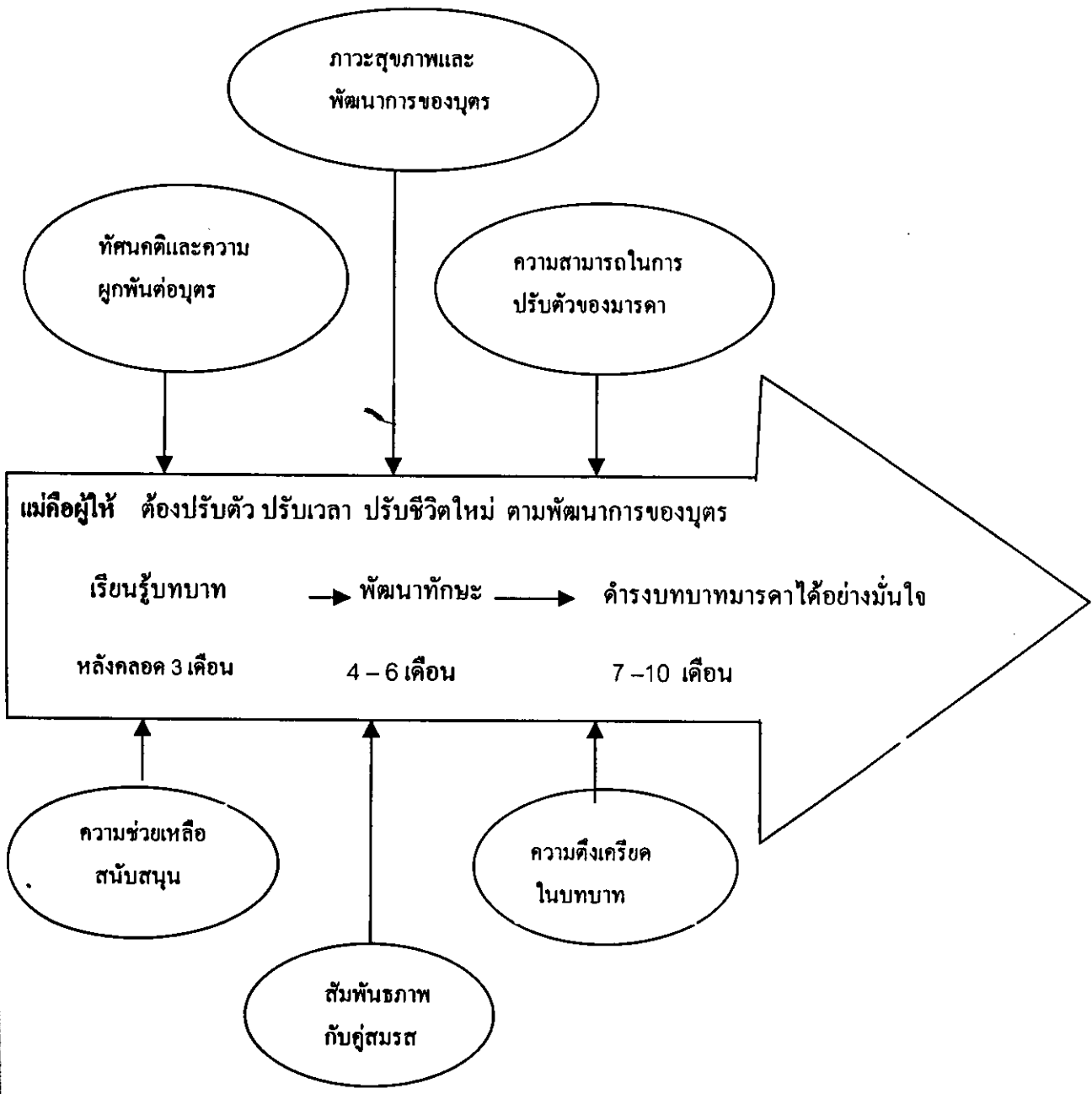
3.3 ความสามารถในการปรับตัวของมารดา

3.4 การได้รับความช่วยเหลือสนับสนุนทางสังคม

3.5 สัมพันธภาพกับคู่สมรส

3.6 ความตึงเครียดในบทบาทมารดา

ผลการวิจัยเกี่ยวกับความหมาย การปฏิบัติการดำรงบทบาทมารดา และปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงบทบาทมารดาสรุปได้ดังแผนภูมิที่ 1 ดังนี้

แผนภูมิที่ 1: ความหมาย การปฏิบัติการดำรงบทบาทมารดา และปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงบทบาทมารดา

การอภิปรายผลการวิจัย

มารดาหลังคลอดปกติครั้งแรกในชุมชนเมืองหาดใหญ่ให้ความหมายของการดำรงบทบาทมารดาว่า "แม่คือผู้ให้" ประกอบด้วย 4 ใจความ คือ 1) ต้องรับผิดชอบ เสียสละ อดทน เพื่อลูก 2) เป็นภาระผูกพัน 3) เหนื่อย และ 4) เป็นความภาคภูมิใจ และรู้สึกมีความสุข ซึ่งมีใจความสำคัญบางส่วนสอดคล้องกับความหมายของการดำรงบทบาทมารดาตามที่ บาร์เคลย์และคณะ (Barclay, et al., 1997) ได้สรุปไว้ซึ่งประกอบด้วย 6 ความหมายคือ 1) เป็นการได้เห็นชีวิตจริงของมารดา (realizing) 2) ความไม่พร้อม (unready) 3) สูญเสียพลัง (drained) 4) รู้สึกโดดเดี่ยว (aloneness) 5) รู้สึกสูญเสีย (loss) และ 6) ต้องปฏิบัติหน้าที่ต่อไป (working it out) ซึ่งมีคำสำคัญที่มีความหมายใกล้เคียงกันกับผลการศึกษากครั้งนี้ โดยมีความหมายสอดคล้องกัน 3 ความหมาย และแตกต่างกัน 1 ความหมาย คือ

1) ต้องรับผิดชอบ เสียสละ อดทนเพื่อลูก มีคำสำคัญที่มีความหมายใกล้เคียงกับ " การได้เห็นชีวิตจริงของมารดา " เป็นคำสำคัญเกี่ยวกับการเลี้ยงดูบุตร ซึ่งเป็นบทบาทใหม่ในชีวิต และแตกต่างจากชีวิตที่ผ่านมา โดยมารดาต้องปรับการดำเนินชีวิตประจำวันใหม่เพื่อให้สามารถ ดำรงบทบาทมารดาต่อไปได้

2) เป็นภาระผูกพัน มีคำสำคัญที่มีความหมายใกล้เคียงกับ " ต้องปฏิบัติหน้าที่ต่อไป " มีคำสำคัญเกี่ยวกับการเฝ้ามองพัฒนาการของลูก การเรียนรู้ การพัฒนาทักษะบทบาทมารดา การเผชิญต่อผู้กับสิ่งต่างๆในชีวิต และการพยายามทำหน้าที่ของมารดาต่อไป

3) เหนื่อย มีคำสำคัญที่มีความหมายใกล้เคียงกับ " สูญเสียพลัง " เป็นคำสำคัญเกี่ยวกับความรู้สึกเหนื่อยล้าของมารดา โดยเฉพาะการเลี้ยงดูบุตรด้วยนมมารดาในช่วง 1-3 เดือนแรก การพักผ่อน นอนหลับไม่เพียงพอ และจากผลการสังเคราะห์งานวิจัยเชิงคุณภาพ พบว่ามารดาวัยรุ่นได้ให้ความหมายของการเป็นมารดาไว้ว่า เป็นภาระที่เหนื่อยยากเช่นเดียวกัน (Clemmens, 2003)

4) เป็นความภาคภูมิใจ และรู้สึกมีความสุข มีคำสำคัญที่มีความหมายแตกต่างจาก " ความไม่พร้อม " " รู้สึกโดดเดี่ยว " และ " รู้สึกสูญเสีย " อาจเป็นเพราะมารดาหลังคลอดที่ศึกษากครั้งนี้ 7 ราย อยู่ในครอบครัวขยายที่มีพ่อ แม่ ตามีคอยดูแลให้ความช่วยเหลือในการเลี้ยงดูบุตรเป็นอย่างดี มารดาหลังคลอดอีก 4 ราย เป็นครอบครัวเดี่ยว แต่ตามีก็มีส่วนช่วยเหลือในการเลี้ยงดูบุตร จึงทำให้มารดาหลังคลอดไม่รู้สึกสูญเสีย หรือรู้สึกโดดเดี่ยว

การดำรงบทบาทมารดาตามความหมายของมารดาหลังคลอดครั้งแรกนี้สอดคล้องกับความหมายของการดำรงบทบาทมารดาตามทีเมอร์เซอร์ (Mercer, 1985) กล่าวไว้ว่าเป็นกระบวนการที่มารดาสามารถพัฒนาทักษะความสามารถในการปฏิบัติกิจกรรมตามบทบาทของมารดาได้สำเร็จ ซึ่งเกี่ยวข้องกับพัฒนาการและ ปฏิสัมพันธ์ของมารดากับทารกตั้งแต่ในระยะตั้งครรภ์ต่อเนื่องไปในระยะหลังคลอด โดยมารดาต้องมีความรู้สึกพอใจ ยินดี และมีความภาคภูมิใจในบทบาทมารดา (Meighan, Bee, Legge, & Oetting, 2002)

มารดาหลังคลอดปกติครั้งแรกปฏิบัติกรดำรงบทบาทมารดาโดยปรับเปลี่ยนไปตามพัฒนาการของบุตร และต้องปรับตัว ปรับเวลา ปรับชีวิตใหม่ ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของบาร์โลว์ และ ไครนส์ (Barlow & Cairns, 1997 cited by Nelson, 2003) ที่ได้สรุปไว้ว่ามารดาหลังคลอดได้ให้ความหมายว่าในช่วงเวลาหลังคลอด 1 ปี เป็นเวลาที่ต้องปรับตัว

ปรับการดำเนินชีวิตใหม่ โดยการดำเนินชีวิตประจำวันต้องเปลี่ยนแปลงไป และต้องปฏิบัติกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเลี้ยงดูบุตรเพิ่มเข้ามาในชีวิต

การปฏิบัติการค้ารงบพาทมารดาของมารดาหลังคลอดปกติครั้งแรกในชุมชนเมืองหาดใหญ่ สรุปได้เป็น 3 ระยะ คือ ระยะเรียนรู้บทบาทมารดา ระยะพัฒนาทักษะบทบาทมารดา และระยะการค้ารงบพาทมารดาได้อย่างมั่นใจ เนื่องจากมารดาหลังคลอดปกติ ครั้งแรก ต้องมีการปรับตัว เรียนรู้บทบาทมารดา โดยใช้ศักยภาพในตัวเอง และได้รับข้อมูล คำแนะนำจากแม่สามี แม่ตนเอง ป้า เพื่อนบ้านที่มีประสบการณ์ในการเลี้ยงดูบุตรมาก่อน บุคลากรผู้ให้บริการทางสุขภาพ และ สื่อโทรทัศน์ สิ่งพิมพ์ต่างๆ ช่วยให้พัฒนาทักษะบทบาทมารดาจนกระทั่ง สามารถการค้ารงบพาทมารดาต่อไปได้อย่างมั่นใจ แต่ไมก์แฮน (Meighan., 2002) ได้เสนอไว้ว่ากระบวนการการค้ารงบพาทมารดา แบ่งได้เป็น 4 ระยะคือ 1) การเตรียมตัวเรียนรู้บทบาทมารดาตามที่คาดหวัง 2) การเริ่มต้นบทบาทมารดาในระยะหลังคลอด 3) การการค้ารงบพาทมารดาตามวิธีการของตนเอง และ 4) การการค้ารงบพาทมารดาได้อย่างมั่นใจ ในการวิจัยครั้งนี้ได้ศึกษาการค้ารงบพาทมารดาของมารดาหลังคลอด โดยไม่ได้ศึกษาการเตรียมตัวในระยะตั้งครรภ์ และการปฏิบัติการค้ารงบพาทมารดาในระยะหลังคลอด จากการศึกษาครั้งนี้ ก็สอดคล้องกับการการค้ารงบพาทมารดาในระยะที่ 2-4 ตามที่ไมก์แฮน ได้เสนอไว้ โดยมีลักษณะที่คล้ายคลึงกันคือ ในระยะหลังคลอดช่วงแรกซึ่งเป็นการเริ่มต้นบทบาทมารดานั้น มารดาต้องมีการเรียนรู้บทบาทมารดา ซึ่งเป็นการเรียนรู้ที่ต่อเนื่องมาจากระยะตั้งครรภ์ และปฏิบัติบทบาทมารดาตามคำแนะนำที่ได้รับจากบุคลากรทางการแพทย์ บุคคลในครอบครัว หรือบุคคลอื่นๆ หลังจากนั้นมารดาจะพัฒนาทักษะบทบาทมารดาโดยผสมผสานหรือประยุกต์เป็นวิธีการของตนเอง จนกระทั่งสามารถการค้ารงบพาทมารดาต่อไปได้อย่างมั่นใจ ซึ่งมารดาแต่ละรายจะใช้เวลาในการเรียนรู้ และพัฒนาบทบาทแตกต่างกันโดยมารดาอาจจะสามารถการค้ารงบพาทได้ตั้งแต่หลังคลอด 1 เดือน หรือหลายเดือนก็ได้ ขึ้นอยู่กับพัฒนาการของทารก การได้รับความช่วยเหลือสนับสนุนทางสังคม ความเครียด การทำหน้าที่ของครอบครัว และสัมพันธภาพกับคู่สมรส ซึ่งเมอร์เซอร์ (Mercer, 1995 cited by Meighan, 2002) ได้กล่าวไว้ว่ามารดาจะสามารถการค้ารงบพาทมารดาได้ก็ต่อเมื่อมารดาารู้สึกว่าการปฏิบัติบทบาทที่เป็นจริงนั้นเป็นไปตามที่คาดหวังไว้ โดยมีองค์ประกอบของบทบาทที่สำคัญ 3 ประการคือ 1) ความผูกพันกับทารก 2) มีทักษะความสามารถในการปฏิบัติบทบาทมารดา และ 3) มีความภาคภูมิใจในปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดาและทารก ผลการศึกษาครั้งนี้พบว่ามารดาสามารถการค้ารงบพาทมารดาได้ในช่วง 7-10 เดือนหลังคลอด ดังคำกล่าวของมารดาว่า

“ปรับบทบาทแม่ได้สมบูรณ์ตอนลูกอายุ 7 เดือน เพราะแม่อารมณ์อยู่ตัว รู้ว่าลูกต้องการอะไร รู้ใจ รู้เวลา รู้อารมณ์ลูก”

“เริ่มปรับบทบาทแม่ได้ดีขึ้น ตอนลูกอายุ 8 เดือน เพราะชินกับพฤติกรรมและพัฒนาการของลูกมากขึ้น ”

“แม่รู้สึกผูกพันกับลูก มีความมั่นใจในการเลี้ยงลูกมากขึ้น รู้สึกภูมิใจ ”

เมอร์เซอร์ (Mercer, 1986 cited by Meighan, Bee, Legge, & Oetting, 1998) ได้เสนอกระบวนการการค้ารงบพาทมารดา ไว้เป็น 4 ระยะ คือ 1) ระยะพักฟื้นทางร่างกาย เป็นช่วงเวลาในระยะหลังคลอด 1 เดือน 2) ระยะที่สามารถการค้ารงบพาทมารดาได้สำเร็จ เป็นช่วงเวลาในระยะหลังคลอด 2-5 เดือน 3) ระยะที่มีความยุ่งยากในการการค้ารงบพาทมารดา เป็นช่วงเวลาในระยะหลังคลอด 6-8 เดือน และ 4) ระยะปรับการค้ารงบพาทมารดา เป็นช่วงเวลาในระยะหลังคลอด 8 เดือน - 1 ปี ซึ่ง ในแต่ละระยะมารดาจะต้องมีการปรับตัวทั้งทางด้านสรีรวิทยา จิตใจ และสังคม ผลการวิจัยครั้งนี้มารดา

หลังคลอดในระยะ 1 เดือนแรก ก็เห็นว่าเป็นช่วงที่มารดาต้องการการพักผ่อนเพื่อให้ร่างกาย และจิตใจฟื้นคืนสู่สภาพปกติเหมือนก่อนตั้งครรภ์ แต่ในขณะที่เดียวกันก็เป็นช่วงเริ่มต้นของการปฏิบัติบทบาทมารดาด้วย ซึ่งทำให้มารดารู้สึกเหนื่อยล้าได้ ระยะพัฒนาทักษะบทบาทมารดา เป็นช่วงเวลาลงคลอด 2-6 เดือน ซึ่งมารดาแต่ละรายจะพัฒนาทักษะบทบาทมารดาได้เร็วช้าแตกต่างกันบ้าง ตามศักยภาพ และปัจจัยสนับสนุน ซึ่งในระยะนี้ก็จะมึลักษณะที่คล้ายคลึงกับการดำรงบทบาทมารดาในระยะที่ 3-4 ตามที่ เมอร์เซอร์ ได้เสนอไว้ด้วย คือ มีมารดาหลังคลอด 3 ราย ที่มีความยุ่งยากในการดำรงบทบาทมารดา และต้องปรับการดำรงบทบาทมารดาอีกครั้ง เนื่องจากต้องกลับไปทำงานประกอบอาชีพ แต่มารดาที่สามารถปรับตัวจนกระทั่งสามารถดำรงบทบาทมารดาต่อไปอย่างมั่นใจได้

ปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงบทบาทมารดา มีทั้งปัจจัยสนับสนุน และปัจจัยอุปสรรค ดังนี้

ปัจจัยสนับสนุนการดำรงบทบาทมารดา คือ ทักษะคิด และความผูกพันของมารดาต่อบุตร ภาวะสุขภาพ และพัฒนาการของบุตร ความสามารถในการปรับตัวของมารดา การได้รับความช่วยเหลือ สนับสนุนทางสังคม และสัมพันธ์ภาพกับคู่สมรส ซึ่งเป็นปัจจัยส่วนหนึ่งที่สอดคล้องกับทฤษฎีการดำรงบทบาทมารดา ของเมอร์เซอร์ (Mercer, 1991 cited by Meighan, Bee, Legge, & Oetting, 2002) และจากการศึกษาของทาร์คคา (Tarkka, 2003) ก็พบว่า ภาวะสุขภาพและพัฒนาการของบุตร ความสามารถในการปรับตัวของมารดา และการได้รับความช่วยเหลือ สนับสนุนทางสังคม เป็นตัวทำนายทักษะความสามารถในการดำรงบทบาทของมารดาครั้งแรก ถ้ามารดามีทัศนคติที่ดี มีความผูกพันต่อบุตร และมีสัมพันธ์ภาพที่ดีกับคู่สมรส ก็จะช่วยให้มารดาปรับตัวในการดำรงบทบาทต่อไปได้เป็นอย่างดี (Tarkka, Paunonen, & Laippala, 2000)

ผลการวิจัยครั้งนี้พบว่ามารดาหลังคลอดปกติครั้งแรกในชุมชนเมืองหาดใหญ่ ได้รับความช่วยเหลือ สนับสนุนทางสังคมจาก แม่สามี และสามี มากที่สุด เนื่องจากผู้ให้ข้อมูล 7 คน เป็นครอบครัวขยายที่อาศัยอยู่กับครอบครัวเดิมของสามี โดยมารดาหลังคลอดครั้งแรก 4 ราย ซึ่งเป็นครอบครัวเดี่ยว อาศัยอยู่กับสามี ก็มีความต้องการให้มารดาตนเองมาดูแลช่วยเหลือ โดยเฉพาะในช่วงหลังคลอด 3 เดือน ดังคำกล่าวของมารดาคนหนึ่งว่า “ ต้องการให้แม่มาช่วยมากที่สุด โดยเฉพาะตอนหลังคลอดใหม่ๆ ” ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของ ลู ลาวัลย์ และเทียมคร (2544) ที่พบว่ามารดาหลังคลอด ได้รับความช่วยเหลือจากสามี ร้อยละ 59.50 และ จากบิดา มารดา ร้อยละ 49.00

ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการดำรงบทบาทมารดา คือ ความตึงเครียดในบทบาทมารดา ผลการวิจัยครั้งนี้พบว่ามารดาหลังคลอด 4 ราย มีความตึงเครียดในบทบาทมารดา โดย 3 ราย เป็นครอบครัวเดี่ยว ได้รับความช่วยเหลือจากสามี หรือบุคคลอื่นค่อนข้างน้อย ทำให้ต้องรับภาระในการเลี้ยงดูบุตร การทำงานบ้าน หรือการประกอบอาชีพประจำวัน รู้สึกเหนื่อย เพลีย เนื่องจากพักผ่อน ไม่เพียงพอ จึงเกิดความตึงเครียดในบทบาทมารดาขึ้น ดังคำกล่าวของมารดา ดังนี้

“ บางครั้งอารมณ์หงุดหงิดเนื่องจากพัก ไม่พอ ลูกตื่นบ่อย แม่นอน ไม่เต็มที รู้สึกเพลีย หงุดหงิด เมื่อลูกร้อง ”

“ ใช้ความอดทน ออกดูลูก ตลอดทุกอย่าง ต่อสิ่งเวดล้อม บางทีเหนื่อยก็ทนเอา ไหนๆก็ลูกเรากลับอารมณ์ไว้ นับ 1-10 บางครั้งถอนหายใจลึกๆ ก็หาย ”

“ บางครั้งก็ไม่โทจะดีลูก ตะคอก ลูกว่าร้องทำไม เวลาอารมณ์ดี ก็จะมีรู้สึกคิดว่าเราทำกับลูกทำไม ”

“ บางทีก็ตั้งลูกไว้ ผลจะไปให้แม่ใจเย็น แล้วค่อยกลับมาอุ้มใหม่ ”

“ เมื่อลูกอายุ 8 เดือน แม่รู้สึกโมโห โกรธ อารมณ์ร้อน ทบตึกลงเล็กน้อย และสอนไม่ให้ทำในสิ่งที่อันตราย ”

“ รู้สึกขัดใจ งานบ้านก็ไม่มีใครช่วย ”

มารดาหลังคลอดซึ่งเป็นครอบครัวเดี่ยวอีก 1 ราย ไม่มีความตึงเครียดในบทบาทมารดา จากการเลี้ยงดูบุตร หรือภาระในการทำงานบ้าน เนื่องจากสามีได้ช่วยเหลือ แบ่งเบาภาระเป็นอย่างดี แต่มีความรู้สึกขัดแย้งในการดำรงบทบาทมารดา เนื่องจากลักษณะวิชาชีพ ต้องทำงานในช่วงเวลาตอนเย็น หรือกลางคืน ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการดำรงบทบาทมารดา ดังคำกล่าวของมารดาว่า

“ แม่กลับไปทำงาน ต้องอยู่เวรตอนเย็น และกลางคืน แม่รู้สึกแย่มาก เพราะตอนเย็นๆ ไม่ได้พาลูกไปเที่ยว ไม่ได้กล่อมลูกให้นอน ไม่อยากขึ้นเวรบ่อย ตึก ...รู้สึกแย่มาก ต้องแยกจากลูก รู้สึกขัดแย้งในบทบาทแม่กับการทำงาน ”

มารดาหลังคลอดปกติครั้งแรกในชุมชนเมืองหาดใหญ่ มีปัจจัยสนับสนุนการดำรงบทบาทมารดาอย่างเพียงพอ โดยได้รับการสนับสนุนด้านวัตถุสิ่งของ และความช่วยเหลือต่างๆจาก แม่สามีมากที่สุด เนื่องจากมารดาหลังคลอด 7 ราย ได้อาศัยอยู่กับครอบครัวของสามี และอาจเป็นเพราะลักษณะชุมชนเมืองหาดใหญ่ที่มีผู้หญิงย้ายถิ่นเข้ามาอาศัยอยู่เพื่อศึกษา หรือประกอบอาชีพ ซึ่งแตกต่างจากผลการวิจัยของเมอร์เซอร์ (Mercer, 1985) ที่พบว่าผู้ให้การช่วยเหลือมารดาหลังคลอดที่สำคัญที่สุดคือ มารดาของตนเอง แต่จากการผลการวิจัยของลูว์ หง ลาวัลย์ สมบูรณ์ และเทียมศรทองวาศี (2544) และทาร์คคา (Tarkka, 2003) พบว่าผู้ให้การสนับสนุน ช่วยเหลือที่สำคัญคือ สามี จะเห็นได้ว่าแหล่งให้การสนับสนุนช่วยเหลือในการดำรงบทบาทมารดาจะแตกต่างกันบ้างขึ้นอยู่กับลักษณะของครอบครัวที่เป็นผู้ให้ข้อมูล ผลการวิจัยครั้งนี้ก็พบว่ามารดาของตนเอง และสามีเป็นผู้ให้การสนับสนุน ช่วยเหลือในการดำรงบทบาทมารดาด้วยเหมือนกัน

การได้รับการสนับสนุนช่วยเหลือจากบุคคลในครอบครัวเป็นปัจจัยสำคัญและเป็นตัวทำนายทักษะความสามารถในการปฏิบัติบทบาทมารดาได้ โดยมารดาที่ได้รับการสนับสนุนช่วยเหลือจากครอบครัวมากกว่า จะมีทักษะความสามารถในการปฏิบัติบทบาทมารดาได้ดีกว่า (Tarkka, 2003)

ในภาวะปกติชุมชนเมืองหาดใหญ่เอื้ออำนวยความสะดวกต่อการดำเนินชีวิต เนื่องจากเป็นแหล่งเศรษฐกิจ และการคมนาคมขนส่งสะดวกไม่มีผลกระทบต่อการดำรงบทบาทมารดา แต่มีผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตประจำวันของมารดา และครอบครัวบ้าง 7 ครอบครัว เนื่องจากหารายได้ได้น้อยลง หรือไม่แน่นอน เนื่องจากประกอบอาชีพรับจ้าง แต่ค่าครองชีพสูง และสภาพแวดล้อมที่แออัดมากขึ้น ดังคำกล่าวของมารดาว่า

“ หาดใหญ่ไม่มีผลกระทบด้านบทบาทแม่ และไม่มีปัญหาด้านเศรษฐกิจ หาดใหญ่คือต้องการเลี้ยงลูก ไปไหนสะดวก มีของซื้อให้ลูกเยอะ ”

“เศรษฐกิจในภาคใหญ่ของแพงขึ้นกว่าเดิม ของกิน ของใช้แพง ต้องเลือกซื้อที่มีประโยชน์ เลือกซื้อของกินตามฤดูกาลไม่แพงมาก ”

“เมื่อแขกมาเลเซียมาพักโรงแรมน้อยลง รายได้ก็ลดลง เมื่อก่อนมีรายได้ประมาณวันละ 1,000 บาท ปัจจุบันเหลือ วันละ 300 บาท”

“ภาคใหญ่มีสถานเริงรมย์มาก ของแพง ต้องประหยัดค่าใช้จ่าย ซื้อของเฉพาะที่จำเป็น ”

“บรรยากาศในภาคใหญ่ ไม่ดี บ้านเยอะ มลพิษมาก กว้นเยอะ เสียดัง คิดว่าวันรรมมีผลต่อทั้งแม่ และลูก ”

“ไม่มีผลกระทบต่อแม่ เพราะตัวเองอยู่ภาคใหญ่ตั้งแต่เกิด แต่คิดว่าสถานที่พักผ่อนไม่เพียงพอ ช่างบ้านไม่มีสวนธรรมชาติให้เด็กเล่น ”

ในภาวะวิกฤตน้ำท่วมเมืองภาคใหญ่ในระหว่างวันที่ 22-25 ธันวาคม พ.ศ. 2543 มารดาหลังคลอด 10 รายได้รับผลกระทบในการดำเนินชีวิตประจำวัน และการเลี้ยงดูบุตร เช่น ต้องไปอาศัยอยู่บ้านญาติ รู้สึกเป็นห่วงลูกมากขึ้น ต้องหยุดให้นมแม่ และของใช้ต่างๆภายในบ้านได้รับความเสียหาย ดังคำกล่าวของมารดาว่า

“วันอังคาร สองทุ่ม ฝนตกหนัก น้ำท่วม ไม่สนใจสิ่งอื่นใด สิ่งสำคัญคือลูก เป็นห่วงลูกมาก เขาถูกมาไว้บ้านน้องชาย แล้วคุณแม่ตามรับไปบ้าน ”

“ความรู้สึกการเป็นแม่ ห่วงลูก กลัวไม่สบาย ท้องเสีย กลัวลูกอด ห่วงมากกว่าปกติที่ไม่มีน้ำท่วม ”

“หยุดให้นมแม่หลังน้ำท่วมเพราะแม่กินของทุกอย่าง กลัวลูกกินนมตนเองแล้วท้องเสีย ”

“ตอนน้ำท่วม เครียด เพราะข้าวของเสียหาย ใจฟ้า ใต้ ขันวางของเสียหาย ยังไม่มีเงินซื้อใหม่ ”

“หลังน้ำท่วม การเงินขัดสนบ้าง เพราะสามี ยังไม่ได้เงินจากนายจ้าง ”

สรุปผลการวิจัย

มารดาหลังคลอดปกติครั้งแรกในชุมชนเมืองภาคใหญ่ ได้ให้ความหมายของการดำรงบทบาทมารดาว่าแม่คือผู้ให้ ประกอบด้วยความหมาย 4 ใจความ คือ 1) ต้องรับผิดชอบ เสียสละ อดทนเพื่อลูก 2) เป็นภาระผูกพัน 3) เหนื่อย 4) เป็นความภาคภูมิใจ และรู้สึกมีความสุข การปฏิบัติกรดำรงบทบาทมารดา แบ่ง เป็น 3 ระยะคือ 1) ระยะเรียนรู้บทบาทมารดา 2) ระยะพัฒนาทักษะบทบาทมารดา 3) ระยะดำรงบทบาทมารดาได้อย่างมั่นใจ โดยมารดามีการปรับตัว ปรับเวลา ปรับชีวิตใหม่ และปรับเปลี่ยนบทบาทไปตามพัฒนาการของบุตร มารดาสามารถดำรงบทบาทมารดาได้อย่างมั่นใจในช่วง 7 -10 เดือน หลังคลอด ปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงบทบาทมารดา คือ 1) ทักษะคติและความผูกพันของมารดาต่อบุตร 2) ภาวะสุขภาพ และพัฒนาการของบุตร 3) ความสามารถในการปรับตัวของมารดา 4) การได้รับความช่วยเหลือ สนับสนุนทางสังคม 5) สัมพันธภาพกับคู่สมรส 6) ความตึงเครียดในบทบาทมารดา ในภาวะปกติลักษณะชุมชนเมืองภาคใหญ่ไม่มีผลกระทบต่อกรดำรงบทบาทของมารดา แต่ในภาวะวิกฤตน้ำท่วมเมืองภาคใหญ่มารดาหลังคลอด และครอบครัว 10 ราย ได้รับผลกระทบในการดำเนินชีวิตประจำวัน และการเลี้ยงดูบุตรผลการวิจัยนี้สามารถนำ

ไปใช้เป็นแนวทางในการส่งเสริมให้มารดาหลังคลอดปกติครรภ์แรกสามารถดำรงบทบาทมารดาได้อย่างเหมาะสมตามศักยภาพของตนเอง และครอบครัว

ข้อเสนอแนะ

1. บุคลากรผู้ให้บริการสุขภาพ ควรมีการวางแผน ร่วมกับมารดาหลังคลอด และครอบครัวในการส่งเสริมการเรียนรู้บทบาทมารดา โดยเฉพาะในระยะ 1 เดือนแรก เพื่อช่วยพัฒนาทักษะบทบาทมารดา จนกระทั่งสามารถดำรงบทบาทมารดาต่อไปได้อย่างมั่นใจ
2. ควรศึกษาวิจัยการดำรงบทบาทมารดาหลังคลอดที่มีภาวะผิดปกติ หรือภาวะแทรกซ้อน เพื่อหารูปแบบในการวางแผนการส่งเสริมการดำรงบทบาทมารดาที่เหมาะสมต่อไป

Maternal role attainment among first- time mothers in Hatyai community *

Kobkarn Sornprasit **

Pranee Pongpaiboon **

Sunanta youngwanichsate ***

Nattakarn Chairattanapong ***

Abstract

This phenomenological study aimed to describe the experiences of maternal role attainment among first- time mothers living in Hatyai. The participants were eleven mothers stayed with their husbands during the first ten months after giving birth. Data was collected using in – depth interview, non-participant observation, along with fieldnote and tape recordings. The data was analyzed using Colaizzi's method.

The findings revealed that the meaning of maternal role attainment refers to mothers who are givers comprised of four themes, which were 1) responsibility, sacrifice, and patience for their children 2) maternal task 3) fatigue 4) gratification and happiness. All mothers were able to achieve their maternal role attainment within 7 to 10 months after giving birth follow 3 phases : learning maternal role, developed maternal role competency, and gained confidence in maternal role attainment. The factors influencing maternal, role attainment included; 1) attitudes and attachment to child; 2) child health status and development ;3) mothers' coping ability; 4) social support; 5) marital relationship; and 6) maternal role strain. Most participants reported that living in the Hatyai community did not have an impact on maternal role attainment. However, ten mothers stated that they had troubles in their daily living and child care during the catastrophic flood in Hatyai. The findings of this study will be beneficial for health care personnel to promote first- time mothers achieve their maternal role attainment appropriately.

Key words : Maternal role attainment, postpartum, The first- time mother

* This research is funded by government.

** Assistant Professor of Faculty of Nursing, Prince of Songkla University.

*** Lecturer of Faculty of Nursing, Prince of Songkla University

บรรณานุกรม

พรทิพย์ วงศ์วิเศษสิริกุล. ภูวดี ภาษา และศุภกาณจน์ สิริกรรณะ. (2543). ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยส่วนบุคคล การสนับสนุนทางสังคม การรับรู้ความสามารถในการเป็นมารดา และการรับรู้พฤติกรรมทารกแรกเกิด กับการปรับตัวด้านบทบาทหน้าที่ของมารดาในระยะหลังคลอด. *วารสารสมาคมพยาบาลสาขาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ*, 22(2), 33-40.

พรทิพย์ วงศ์วิเศษสิริกุล ภูวดี ภาษา และสายลม เกิดประเสริฐ.(2543). ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยส่วนบุคคล แรงสนับสนุนจากคู่สมรสการเปลี่ยนบทบาทเป็นมารดา และอาการซึมเศร้าภายหลังคลอด. *รามาธิบดีพยาบาลสาร*, 6(3), 201-211.

ถู่ หง ลาวัลย์ สมบูรณ์ และเทียมสร ทองสวัสดิ์. (2001). การสนับสนุนทางสังคม และภาวะซึมเศร้าหลังคลอดในหญิงที่มีบุตรคนแรก. *พยาบาลสาร*, 28(1), 37-48.

Alligood, M.R., & Tomey, A.M. (2002). *Nursing theory : utilization and application*. (2nd ed.). St. Louis : Mosby.

Barclay, L., Everitt, L., Rogan, F., Schmied, V.,& Wyllie,A. (1997). Becoming a mother- an analysis of women's experience of early motherhood. *Journal of Advanced Nursing*,25(4), 719-728.

Bozoky ,J.,& Corwin, E.J. (2002). Fatigue as a predictor of postpartum depression. *JOGNN*, 31(4), 436-443.

Clemmens, D.(2003). Adolescent motherhood : a meta-synthesis of qualitative studies. *Maternal and Child Nursing*, 28(2), 93-99.

Groer, M.W., Davis, M.W.,& Hemphill, J.(2002). Postpartum stress: currents and the possible protective role of breast feeding. *JOGNN*, 31(4), 411-417.

McVeigh, C., (1997). Motherhood experiences from the perspective of first-time mothers.*Clinical Nursing research*, 6(4), 335-348.

Meighan, Bee, Legge,& Oetting, (2002). Maternal role attainment. In Alligood, M.R., & Tomey, A.M. (Eds.), *Nursing theorists and their work*. (pp. 407-416). St. Louis : Mosby.

Mercer, R.T.(1985). The process of maternal role attainment over the first years. *Nursing Research*, 34, (2), 198-204.

Mercer, R.T.,& Ferketich, S.L. (1995). Experienced and inexperienced mothers' maternal competence during infancy. *Research in Nursing and Health*, 18(4), 333-343.

- Murray, R.B. & Zentner, J.P. (2001). **Health promotion strategies through the life span** .(7th ed.). New jersey : Prentice Hall.
- Nelson, A.M. (2003). Transition to motherhood. **JOGNN**, 32(4), 465-477.
- Parse, R.R. (2001). **Qualitative inquiry: the path of sciencing**. Massachusetts: Jones and Bartlett Publishers.
- Pillitteri, A. (2003). **Maternal and child health nursing : care of the childbearing & childrearing family**. (4th ed.). Philadelphia : Lippincott Williams & Wilkins.
- Tarkka, M. (2003). Predictors of maternal competence by first-time mothers when the child is 8 months old. **Journal of Advanced Nursing**, 41(3),233-240.
- Tarkka, M.T, Paunonen, M., & Laippala, P. (2000). First-time mothers and child care when the child is 8 months old. **Journal of Advanced Nursing**, 31(1),21-26.
- Waters,M.A., & Lee,K.A.(1996). Difference between primigravidae and multigravidae mothers in sleep disturbances, fatigue, and functional status.**Journal of Nursing and Midwifery**,41(5),364-367.
-